

Ana Simić^{1*}

Milena Škobo^{2*}

UDC 821.111(71)-31.09 Atwood M.

Originalni naučni rad

Primljen: 25. 04. 2024.

Prihvaćen: 11. 10. 2024.

VIŠEGENERACIJSKI GLASOVI U „LUDADAM“ UNIVERZUMU MARGARET ATVUD

APSTRAKT: Ovaj rad ispituje glasove otpora protiv ugnjetavanja u trilogiji „Ludadam“ (*MaddAddam*) Margaret Atvud, kroz prizmu ekokritike i ekofeminizma, kao i kako ovi glasovi evoluiraju i šire se polazeći od jedne pripovedne perspektive zastupljene u prvom romanu trilogije koji nosi naziv „Antilopa i kosac“ (*Oryx and Crake*, 2003) do dualnih perspektiva prikazanih u drugom romanu, „Godini potopa“ (*The Year of the Flood*, 2009), te višegeneracijskih glasova, odnosno višestrukih perspektiva u poslednjem romanu, „Ludadam“ (*MaddAddam*, 2013). Iako bi se moglo tvrditi da se u prvom romanu zanemaruju međugeneracijske posledice klimatske krize i predstojeće apokalipse, jer su u središtu romana mladi, kao žrtve starih i pohlepnih, naredni romani teže da integrišu spektar perspektiva – mladih i starih, muških i ženskih, ljudskih i neljudskih. U trilogiji „Ludadam“ postaje jasno da prevazilaženje klimatske krize i njenih posledica zahteva prepoznavanje duboko usađenog hijerarhijskog dualizma ja/drugo. Ovde „ja“ ili „sopstvo“ simbolizuje privilegovane grupe – tipično su to ljudi iz viših ili srednjih slojeva društva, iz tehnološki i industrijski razvijenih sredina i uglavnom bele puti i muškog pola. „Drugo“ se odnosi na ugnjetavane grupe ljudi, kao što je prikazano u trilogiji: siromašne, iz radničke klase ili nerazvijene sredine, one koji nisu bele puti i one koje su ženskog pola. Da bi prebrodili krizu, protagonisti moraju uvideti da postoji međusobna povezanost svih oblika života, te, u skladu sa tim, i priznati vrednost svakog živog bića,

^{1*} Vanredna profesorka, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, Univerzitet Union u Beogradu

^{2*} Docentkinja, Filološki fakultet, Univerzitet Sinergija, Bijeljina

bez obzira na njegovu starost, pol ili rod. Samo zajedničkim naporima preživeli mogu da započnu sa osnivanjem društva koje će biti utemeljeno na međusobnoj saradnji, a ne na ugnjetavanju.

KLJUČNE REČI: *trilogija „Ludadam“, ekokritika, ekofeminizam, ugnjetavanje, višegeneracijski glasovi*

1. Uvod

Priroda i stav čoveka prema prirodi zauzimaju tematski značajno mesto u prozi i poeziji Margaret Atvud od prvog romana „Izranjanje“ (*Surfacing*, 1972), preko njenog najznačajnijeg dela „Sluškinjina priča“ (*The Handmaid's Tale*, 1985), pa sve do novije trilogije „Ludadam“ (*MaddAddam*, 2003–2013), kao i novijih dužih i kraćih proznih dela. U sopstvenim delima, Atvudova često preispituje različita shvatanja prirode: priroda se pojavljuje kao sila protiv koje se ljudi bore kako bi opstali (zbirka pesama *The Journals of Susanna Moodie* (1970), kritička studija *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature* (1972), roman „Alias Grejs“ (*Alias Grace*, 1996)), kao carstvo koje treba osvojiti i pokoriti (romani „Izranjanje“ (*Surfacing*, 1972) i „Život pre čoveka“ (*Life Before Man*, 1980)), i kao žrtva eksploatacije (romani „Sluškinjina priča“ (*The Handmaid's Tale*, 1985) i „Antilopa i kosac“ (*Oryx and Crake*, 2003)). Kako navodi Hač (Hatch, 2000, str. 196), u delima Atvudove primećuje se dualni odnos prema prirodi: priroda se posmatra i kao mesto slobode, ali i kao mesto užasa, i kao žrtva i kao ubica. Istovremeno, primetna je sve veća zabrinutost zbog ekološke krize koju često prati i društveni kolaps, kao što se vidi u „Sluškinjinoj priči“ i trilogiji „Ludadam“.

Trilogija „Ludadam“ predstavlja kompleksno delo koje je moguće svrstati u više žanrova: većina književnih kritičara (Hengen, 2006; Howells, 2006; Canavan, 2012; Watkins, 2012; Mohr, 2015; Mohr, 2017) svrstava ga u naučnu fantastiku, odnosno podžanr distopije. Sama autorka ova svoja dela naziva spekulativnom prozom zbog toga što se radnja odigrava u društvu sasvim sličnom zapadnoj civilizaciji s početka dvadeset prvog veka i bavi se sasvim savremenim temama poput hiperkonzumerizma, žudnje za većitom mladošću i neoliberalnog ekonomskog sistema motivisanog isključivo profitom (Sentov, 2021, str. 164).

Ova trilogija se takođe može svrstati u dela „klimatske književnosti“ (eng. *cli-fi*) (Hughes & Wheeler, 2013, str. 2), odnosno u podžanr naučne fantastike u kome se kritikuje težnja čovečanstva da dominira i uništava prirodu, što najčešće dovodi do uništenja globalnog ekosistema i nestanka biljnih i životinjskih vrsta, pa i samog čoveka. Osim toga, u trilogiji „Ludadam“ primetni su i elementi književnosti „ekokolapsa“: posledice uništenja životne sredine, izumiranje čovečanstva i kritika antropocentrizma u postapokaliptičnom svetu. Prema Makfarlandovoj (McFarland, 2021), književnost „ekokolapsa“ je podžanr koji tematski obrađuje klimatske promene kroz realistične narative koji istražuju posledice uništenja globalnog ekosistema, a jedan od njih je i izumiranje ljudske vrste. Kako navode Škobo i Đukić (2023, 2022), u ovim narativima se prikazuju uništeni ekosistemi u kojima ljudska vrsta više ne može da opstane, u cilju kritikovanja antropocentrizma i promovisanja ekološke svesti o međusobnoj povezanosti svih živih bića. Takva je i trilogija „Ludadam“ u kojoj je čitav ekosistem uništen usled zagađenja, klimatskih promena i drugih katastrofa uzrokovanih ljudskim aktivnostima. Uništenje ekosistema izazvano je i neslućenim razvojem nauke i tehnologije u svrhu ostvarenja profita. Protagoniste ove trilogije, stoga, zatičemo u potpuno razorenom svetu, gde oni pokušavaju da ponovo izgrade zajednice i društvene grupe, pri čemu se suočavaju sa brojnim spoljašnjim i unutrašnjim izazovima. Kao i mnoge priče sa postapokaliptičnom tematikom, u trilogiji bitno mesto zauzimaju i teme rađanja i reprodukcije pošto je opstanak ljudske vrste usko povezan sa biološkom sposobnošću, ali moralnom opravdanošću rađanja novog života u razorenom svetu.

Ipak, kako navodi Filipsova (Phillips, 2017, str. 140), u ekologiji krah ili kolaps ekosistema ne mora da označava apokalipsu ili konačno uništenje; ekosistemi se povremeno mogu urušiti, ali to nije i konačan kraj. Dakle, krah zapadne civilizacije u trilogiji „Ludadam“ ne mora da označava kraj sveta, već kraj perioda antropocena ili doba ljudi a istovremeno i priliku za oporavak ekosistema narušenih ljudskim aktivnostima (Ciobanu, 2014, citirano u Martin, 2019, str. 176; Phillips, 2017, str. 142). Osim za ekosisteme ovo važi i za ljudske i životinjske jedinice koje ih čine: neke dožive kolaps od koga se ne mogu oporaviti, dok su druge dovoljno otporne da mogu da prežive.

Prva dva romana u trilogiji opisuju događaje koji su doveli do izbijanja pandemije koja je desetkovala čovečanstvo. Poslednji deo trilogije fokusira se na moguće putanje ka oporavku i obnavljanju ekosistema i društva. U ovom romanu vesnici nade u bolju budućnost čovečanstva su Košćići (*Crakers*), humanoidi stvoreni putem genetskog inženjeringa koji su osmišljeni tako da žive u savršenom skladu sa prirodom. Takođe, nadu bude postupci određenih likova u romanu kao što su Tobi i Zeb koji se trude da stvore i neguju empatiju i solidarnost između različitih grupa kako bi stvorili novo, pravednije društvo u kom i ljudi i sva druga živa bića teže stvaranju ekološki skladnog sveta.

Cilj ovog rada je da analizira višegeneracijske glasove iz trilogije „Ludadam“ i njihove reakcije na ekološku krizu. Kroz prizmu ekološke i ekofeminističke kritike analiziraćemo progresiju naracije polazeći od jedne pripovedne perspektive zastupljene u prvom romanu – „Antilopa i kosac“ (*Oryx and Crake*, 2003) do dualnih perspektiva prikazanih u drugom romanu, „Godini potopa“ (*The Year of the Flood*, 2009), te višegeneracijskih glasova, odnosno višestrukih perspektiva u poslednjem romanu – „Ludadam“ (*MaddAddam*, 2013).

U radu će se analizirati međusobna povezanost ljudskih i drugih živih bića, kao i potencijal za suštinske promene u okolnostima ekološke krize, kao bitni principi ekofeminističke filozofije. Takođe, ova analiza će pokazati kako autorka svojim majstorskim pripovedanjem prepliće niti nade, empatije i otpornosti i time podstiče čitaoce da razmišljaju o dalekosežnim posledicama koje ljudske aktivnosti ostavljaju na životnu sredinu, kao i o neophodnosti osmišljavanja održivog i uravnoteženog suživota.

2. Ekofeministička kritika kao mesto susreta ekološke i feminističke misli

Ekofeminizam se krajem dvadesetog veka razvio iz ekološke kritike a danas je jedan od najuticajnijih pravaca u ekološkoj teoriji i praksi. Ovaj pravac je nastao kako iz ekološke, tako i feminističke filozofije a njegov glavni cilj je preispitivanje i kritikovanje patrijarhalnih obrazaca koji služe potčinjavanju kako žena, tako i prirode. U ekofeminizmu se naglašava suštinska veza između dominacije muškog roda nad ženskim,

s jedne strane, i uništavanja životne sredine, s druge strane, te se zastupa teza da čovečanstvo mora da promeni svoj način života i usvoji empatiju i održivost kao suštinske vrednosti. Jedna od najvažnijih premisa ekofeminizma je da sva živa bića, bez obzira na to kojoj vrsti pripadaju, imaju svoju neotuđivu vrednost i pravo na život. Poslednjih godina ekofeminizam sve više dobija na značaju kao pravac u književnoj i društvenoj kritici. Mnogi kritičari i naučni radnici prepoznali su demokratski duh ovog pravca, pa su principe ekofeminizma primenili na književnu kritiku i tako došli do originalnih teorijskih okvira i tumačenja (Murphy, 1995; Gaard and Murphy, 1998; Sandilands, 1999; Gaard, Estok, & Opperman, 2013).

Bitno je naglasiti da se ekofeminizam ne bavi samo pitanjima iz polja feminizma, već obuhvata i aktuelna pitanja zaštite, odnosno uništenja životne sredine. Ekofeministička kritika, takođe, teži da se distancira od „zapadnjačke“ perspektive koja se često sreće u feminističkom diskursu: ideja univerzalne „ženske prirode“ se odbacuje, a ističu se različita iskustva žena iz celog sveta (Zerbe Enns 2004, str. 154). Zahvaljujući toj inkluzivnosti, ekofeminizam se bavi kompleksnim i međusobno povezanim problemima koji proizilaze iz ekološke krize i društvene nejednakosti.

Umesto dominacije čoveka nad drugim živim bićima, ekofeminizam u prvi plan ističe neraskidivu povezanost između svih oblika života; umesto etike prava, etiku zaštite i odgovornosti; umesto doktrine napretka i razvoja, doktrinu saradnje i pomoći (v. Gaard, 1993; Warren, 1997; Mies & Shiva, 2014). Prema ekofeminističkim kritičarkama, uzroci ekološke krize leže u dominaciji čoveka nad svim što se percipira kao „drugo“ – „drugo“ može biti priroda, žene, deca, ljudi nebele rase, ljudi koji nisu sa Zapada, radnička klasa, siromašni i svi oni koji nemaju moć (Birkenland, 1993; Gaard, 1993; Kurth-Schai, 1997; Warren, 1997; Rowland, 2015; Hummel, 2019), što opet potiče iz androcentričnog pogleda na svet, po kome je čovek (tj. muškarac) centar sveta, dok sve „drugo“ postoji samo da bi mu služilo. Kako bi se pristupilo rešavanju krize, smatraju ekofeministkinje, čitav kulturološki i institucionalni aparat koji podržava ovakav pogled na svet mora se rasformirati, a uverenje da muškarci prirodno imaju pravo da upravljaju prirodom, ženama i „drugim“ mora se odbaciti (Birkenland, 1993, str. 17–20).

U književnosti su zaživeli mnogi ekofeministički principi, kao što se vidi u delima Margaret Atwood. Prema Roulandovoj (Rowland, 2015), upravo se u romanu „Ludadam“ mogu naći mnogi principi ekofeminizma, koji mogu poslužiti kao putokazi ka rešenju kompleksnih društvenih, kulturnih i ekoloških problema opisanih u prva dva romana. Iako se može reći da se prvi roman „Antilopa i Kosac“ fokusira samo na mlade kao žrtve gramzivosti starijih generacija i da se ne bavi intergeneracijskim posledicama klimatske krize, u druga dva romana pojavljuju se brojne narativne perspektive: mladi i stari, muškarci i žene, ljudi i pripadnici drugih živih vrsta. U trilogiji „Ludadam“ postaje jasno da prevazilaženje klimatske krize i njenih posledica zahteva prepoznavanje duboko usađenog hijerarhijskog dualizma ja/drugo. Ovde „ja“ ili „sopstvo“ simbolizuje privilegovane grupe – tipično su to ljudi iz viših ili srednjih slojeva društva, iz tehnološki i industrijski razvijenih sredina i uglavnom bele puti i muškog pola. „Drugo“ se odnosi na ugnjetavane grupe ljudi, kao što je prikazano u trilogiji: siromašne, iz radničke klase ili nerazvijene sredine, one koji nisu bele puti i one koji su ženskog pola. Da bi prebrodili krizu, protagonisti moraju uvideti da postoji međusobna povezanost svih oblika života, te, u skladu sa tim, i priznati vrednost svakog živog bića, bez obzira na njegovu starost, pol ili rod. Samo zajedničkim naporima preživeli mogu da započnu sa osnivanjem društva koje će biti utemeljeno na međusobnoj saradnji, a ne na ugnjetavanju.

3. Put od ekološkog kolapsa do obnove u trilogiji „Ludadam“

3.1. Antilopa i Kosac

U romanu „Antilopa i Kosac“ opisane su posledice globalne pandemije koju je veštački stvorio genijalni naučnik s nadimkom Kosac, duboko razočaran u čovečanstvo. Tri glavna lika, Džimi, Kosac i Antilopa, odrastaju u iskvarenom potrošačkom društvu koje nemilosrdno eksploatiše i troši kako prirodne resurse, tako i ljudske živote. Iako je prikazan kao antagonist, Kosac je uveren da je čovečanstvo na ivici opstanka i da uništavanjem svog okruženja hrli ka samouništenju.

Glavni tok romana prati Snežnog (eng. *Snowman*), „poslednjeg čoveka na zemlji“, koji je preživio globalnu pandemiju. Osim njegove

svakodnevne borbe za opstanak, kroz sećanja Snežnog dobijamo uvid u njegov raniji život i društvo pre pandemije. Džimi, kako se Snežni ranije zvao, bio je sin naučnika, stručnjaka za genetsko inženjerstvo. U prepandemijskom društvu naučnici su radili za svemoćne korporacije koje su u potpunosti preuzele funkcije državnih organa. Uloga naučnika je bila da neprestano istražuju i uvode inovacije kako bi uvećali profit za korporacije. Postojale su dve društvene klase: jedna je bila privilegovana elita koju su činili rukovodioci korporacija i naučnici koji su radili za njih nastanjeni u luksuznim „Kompleksima“, naseljima sa jakim obezbeđenjem. Drugu su činili „obični ljudi“, lišeni moći i privilegija, koji su živeli u „plebejama“, nekadašnjim metropolama sada prenaseljenim i zagađenim. Ova društvena podela reflektuje se i kroz sve veći jaz između prirodnih i društvenih nauka – baš kao i u stvarnom svetu gde društvene nauke sve više gube na važnosti u odnosu na prirodne nauke i informacione tehnologije (Bergthaller, 2010). Ovaj jaz je živopisno predstavljen kontrastiranjem načina života i karijere Džimija, koji je bio nadaren za reči, i Kosca, koji je imao dara za prirodne nauke.

Džimi završava studije marketinga, ali teško nalazi poslove, dok Kosac, zahvaljujući svojoj genijalnosti, stiče diplomu prestižnog Instituta „Votson-Krik“ i dobija visoku poziciju u jednoj velikoj korporaciji, uživajući sve privilegije koje idu uz to. Međutim, iako je u početku njegova ambicija bila da poboljša svakodnevni život ljudi, Kosac ubrzo uviđa da je njegova uloga samo da korporacijama napravi što veći profit, što u njemu izaziva duboko razočaranje u ceo sistem i čovečanstvo u celini. Takođe, u njemu se budi želja da čovečanstvo natera da „počne iz početka“. Zajednička crta Kosca i Džimija je problematičan odnos prema majci: Džimi, čija je majka napustila porodicu, upušta se u površne emotivne veze i izbegava svaki dublji odnos kako ne bi bio povređen, dok Kosac usmerava svu svoju energiju na napredovanje u karijeri i kontrolisanje svakog aspekta svog života. Obojica usvajaju androcentrični pogled na svet koji karakteriše agresivnost, strah od pokazivanja osećanja i prezir prema osobinama koje se tradicionalno percipiraju kao ženske, kao što su empatija i saradljivost. Obojica žele i istu ženu koja dolazi iz potpuno drugačijeg miljea. Antilopa, kako je zove Džimi, još kao dete je prodana u seksualno ropstvo u nekoj neimenovanoj zemlji Trećeg sveta a kasnije je prokrijumčarena u SAD iz istih razloga. Antilopina životna

priča predstavlja suštu suprotnost privilegovanom životu glavnih junaka i naglašava kako se ranjive društvene grupe u ovom društvu tretiraju kao roba. Kosac i Džimi je takođe posmatraju kao predmet svojih želja, a ne kao ličnost: Džimi sebe zamišlja kao njenog spasioca, dok Kosac želi da iskoristi njenu traumu kako bi od nje napravio „Anđela smrti“. U uverenju da ima rešenje za ekološku krizu, Kosac započinje dva paralelna projekta: prvi je stvaranje leka „ekstradost“ (BlyssPlus), koji se promoviše kao čudesno sredstvo koje produžava mladost, povećava seksualnu želju, sprečava bolesti i štiti od začeća. Džimija stavlja na čelo marketinškog tima, dok je Antilopa zadužena za prodaju. Međutim, pilule sadrže i tajni sastojak – smrtonosnu varijantu virusa hemoragijske groznice. Veštački stvoren virus je namenjen tome da desetkuje čovečanstvo kako bi se stvorili uslovi da planetu naseli nova humanoidna vrsta – Košćići. U početku Kosac tvrdi da su oni samo ishod eksperimentisanja sa genetskim inženjeringom, ali zapravo planira da oni zamene ljudsku vrstu. Uloga Antilope u projektu je kompleksna: ona preuzima tradicionalno žensku ulogu majke koja brine o Košćićima i podučava ih, ali je istovremeno i poslovna žena koja prodaje smrtonosni „ekstradost“ i tako doprinosi istrebljenju ljudske vrste (v. Martin, 2019, str. 178–180).

Antilopina životna priča i njena uloga u Košćevim projektima odražavaju kompleksnost položaja žene u potrošačkom društvu. Kao žena, Antilopa se neprestano suočava sa nekom vrstom dehumanizacije i komodifikacije – od seksualnog ropstva do promocije smrtonosne „ekstradosti“, što predstavlja eksploataciju žene u patrijarhalnom društvu. Za Košćiće ona predstavlja majčinsku figuru, što je tradicionalna ženska uloga; s druge strane, Antilopa je uključena i u prodaju i distribuciju „ekstradosti“, što govori da je ona istovremeno i žrtva i saučesnik u održavanju jednog korumpiranog sistema.

„Novi ljudi“, Košćići, oličavaju ljudsku želju da dominira nad prirodom. Stvaranje Košćića otvara pitanja da li čovek preuzima božansku ulogu i kakve su posledice tolike moći. Posledice ovakvih postupaka sagledavamo preko Džimija, kao naratora koji svedoči društvenom kolapsu nakon pandemije. Džimijeva uloga pripovedača je izuzetno važna jer njegove priče prenose Košćićima iskustva i greške čovečanstva. Autorka posredno poručuje da je neophodno uspostaviti pravednije društvo zasnovano na jednakosti i održivosti koje prepoznaje povezanost između čoveka i prirode.

3.2. „Godina potopa“

Radnja romana „Godina potopa“ (2009) odvija se istovremeno s radnjom iz romana „Antilopa i Kosac“. Glavni likovi su Tobi i Ren, bivše članice verske sekte „Božji baštovani“, koje su preživjele pandemiju. Kroz likove ovih djevojaka, jedne mlade i jedne sredovečne, dobijamo uvid kako u društvo kojim upravljaju korporacije, tako i u funkcionisanje „Božjih baštovana“. Ren je rođena i odrasla u luksuznim Kompleksima, ali sa desetak godina njena majka se priključuje „Baštovanima“ i odvođi je sa sobom. Kroz Reninu priču možemo da sagledamo dva suprotstavljena načina života: luksuzni život u Kompleksima koji se održava putem eksploatacije i ljudi i životne sredine, i skromni asketski život Baštovana koji, uprkos tome što podsećaju na „uvrnutu fanatiku“ (GP, 70), propovedaju održivost i očuvanje svih živih vrsta. Baštovani su posvećeni širenju svoje vere i očuvanju životne sredine a njihova filozofija se suprotstavlja antropocentrizmu i zastupa stanovište da je dobrobit svih živih bića jednako važna.

Lik Tobi u „Godini potopa“ i lik Džimija/Snežnog su povezani, ali i suprotstavljeni na više načina. Oba lika predstavljaju glavne naratore, odnosno događaji u oba romana se prikazuju iz njihove perspektive; oboje su izolovani, u naizgled bezizlaznom položaju; oba lika tokom izolacije prolaze kroz proces samospoznaje i preispitivanja svojih vrednosti i prioriteta. Međutim, dok Džimi postaje ogorčen i samodestruktivan, Tobi otkriva svoju unutrašnju snagu i rezilijentnost (Hummel, 2019, str. 2–3). Tobina životna priča jednako je strašna kao i Antilopina. U mladosti, Tobi se zaposlila u lancu prodavnica brze hrane *Tajni Burgeri* (*SecretBurgers*), gde se radnice konzumiraju i u prenesenom i u doslovnom smislu: šef Blanko ih prvo izrabljuje, zatim primorava na seksualne odnose, a zatim ih eliminiše i, kako se priča, koristi kao meso za burgere. Tobina priča predstavlja besprizornost sistema koji se održava eksploatacijom i konzumiranjem ljudskih bića, posebno onih koji se doživljavaju kao „drugo“: siromašnih, radničke klase, nebele rase i ženskog roda (v. Hummel, 2019, str. 1–2). Na sreću, Tobi su od ove sudbine spasili Baštovani i pružili joj utočište u napuštenoj stambenoj zgradi. Tamo Tobi upoznaje vođu grupe, Adama Jedan (Adam One). Slušajući njegove propovedi, upoznaje i neobičnu doktrinu Baštovana

koja predstavlja spoj nauke i religije. Iako njihova vera povremeno deluje pretenciozno, pa i apsurdno, ona je zasnovana na saosećanju i saradnji. Uprkos tome što u početku sumnja u verovanja Baštovana, Tobi na kraju postaje predvodnica preživelih Baštovana, spremna da se bori za bolju budućnost čovečanstva.

Iz perspektive ekofeminizma, „Godina potopa“ kritikuje destruktivne posledice dominacije čoveka nad prirodom, a podstiče prihvatanje vrednosti kao što su povezanost, empatija i saradnja između ljudi i životne sredine. Kroz svoje rituale, učenja i održive prakse, Baštovani podižu svest o međusobnoj zavisnosti ljudi i prirode, podstičući saosećajni odnos prema našoj planeti. Njihovo odbacivanje eksploatatorskog potrošačkog društva u skladu je sa ekofeminističkim principima, jer se Baštovani zalažu za pravedniji i održiviji način života.

3.3. „Ludadam“

U poslednjem romanu u trilogiji – „Ludadam“, prepliću se prepandemijska prošlost i postpandemijska sadašnjost, u kojoj se preživeli članovi sekte Božjih baštovana bore za opstanak i uče da dele svoj životni prostor sa Košćićima, genetski modifikovanim životinjama i odbeglim robijašima. Roman takođe govori o pojavi radikalnog krila Božjih baštovana pod nazivom „Ludadam“, koje se na kraju odvaja od sekte i nastavlja da se suprotstavlja vlastima kao ekoteroristička grupa. Kosac uspeva da privuče ovo radikalno krilo da se pridruži njegovom projektu „Rajski vrt“ i stvori Košćiće. Nakon pandemije, preživeli „Ludadamovci“ ponovo se sreću sa preostalim Božjim baštovanima. Priča o pustošenju koje su ljudi izazvali u svetu prirode i njihovoj borbi za opstanak u postapokaliptičnom svetu ispričana je višestrukim glasovima, ljudskim i neljudskim. Grupa preživelih, koja se sastoji od članova Božjih baštovana, „Ludadamovaca“ i autsajdera, poput Džimija, uči da živi zajedno, sarađuje i prilagođava se kako bi preživela uprkos različitim životnim dobima i ponekad suprotstavljenim stavovima. Glavni narator je i dalje Tobi koja, pomoću svog autoriteta i snažne empatije prema svim živim bićima, preuzima ulogu predvodnice i moralnog središta grupe.

Drugi narator je Zeb, osnivač „Ludadama“, koji je odrastao u atmosferi negiranja devastacije životne sredine i raspada društvenog sistema. Zebov otac bio je osnivač verske sekte Petrolejska crkva koja je propovedala da su nafta i druga fosilna goriva sveti darovi od Boga i da je ograničavanje ili zabrana njihove upotrebe protivno Bibliji, što predstavlja parodiju verskih grupa koje pod krinkom vere služe interesima korporativnog kapitala. Zeb i njegov polubrat Adam Jedan žrtve su zlostavljanja njihovog oca, korumpiranog lidera sekte koji manipuliše svojim vernicima a blati protivnike. Kao žrtve pohlepnih i korumpiranih, Zeb i Adam Jedan osećaju snažan otpor prema svojim roditeljima, što kasnije prerasta u međugeneracijsku borbu. Adam Jedan se odlučuje da osnuje Božije baštovane, ekološki pokret koji spaja hrišćansku doktrinu sa učenjem o zaštiti životne sredine. S druge strane, Zebu sve više počinje da smeta pacifistička priroda pokreta, te odlučuje da osnuje frakciju unutar Božjih baštovana pod nazivom „Ludadam“ koja koristi ekoterorizam da poremeti aktivnosti Korporacija. Zeba i Adama su, isto kao Kosca i Džimija, obmanjivali i izdali sopstveni roditelji. Zanimljivo je da su očevi sva četiri lika u određenoj meri bili uključeni u eksploatatorske prakse Korporacija Odluke koje donose njihovi sinovi i mogu se stoga posmatrati kao bunt protiv sistema koji predstavljaju njihovi očevi. Kao uzorni učenici i studenti, Adam i Kosac deluju kao da se ne bune protiv sistema. Međutim, obojica žele da spasu svet pri čemu često zanemaruju individualnu dobrobit svojih prijatelja i porodice, a usled svoje usredsređenosti na grandiozne planove ne mogu ili ne žele da sagledaju posledice svojih postupaka. Zeb i Džimi, s druge strane, prikazani su kao ljudi koji ne razmišljaju mnogo ni o moralu ni o opštem dobru i koji nalaze zadovoljstvo u pobuni protiv autoriteta. Međutim, kada se suoče sa teškim okolnostima, obojica pokazuju svoju pouzdanost i snalažljivost. Džimi preuzima odgovornost za brigu o Košćićima i zbližava se sa njima, dok Zeb, pored Tobi, postaje ključni oslonac u uspostavljanju nove zajednice. Iako ni jedni ni drugi ne izražavaju otvoreno zabrinutost za sudbinu čovečanstva, oni su sposobni da se brinu o drugima i da ih zaštite, što je od vitalnog značaja za izgradnju solidarnosti i negovanje saradnje unutar grupe.

Tobi, kao predvodnica novog pokreta, postaje moralno središte grupe i izvor vere u svetost i jednakost svih oblika života. Do kraja romana

Tobi preuzima ulogu posrednika između Baštovana, „Ludadamovaca“ i Koščića i trudi se da uspostavi razumevanje i saradnju među različitim grupama. Ona se zalaže za formiranje saveza sa genetski modifikovanim svinjama, „svinjonima“ (*Pig Ones*), kako bi se zajednički suprotstavili odbeglim robijašima. Njeno saosećanje i razumevanje prema ljudskim i neljudskim bićima odražavaju ekofeministički princip prepoznavanja inherentne vrednosti svih oblika života. Na kraju romana pojavljuje se glas još jednog naratora: to je Crnobradi, dečak Koščić koji je zavoleo Tobi i postao njen pomagač i posrednik u komunikaciji između Koščića, svinjona i „starih“ ljudi. Koščići, naime, imaju sposobnost da razumeju jezik svinjona a svinjoni umeju da komuniciraju zahvaljujući ljudskim genima u svom genetskom kodu. Bića različitih vrsta, dakle, mogu da pronađu zajednički jezik i žive u miru i harmoniji. U skladu s tim, Tobi odlučuje da Crnobradog nauči čitanju i pisanju. Zatim on nasleđuje Tobin dnevnik i nastavlja da u njemu beleži događaje iz svakodnevnog života nove zajednice, poteškoće i uspehe, pa i rađanje prvih beba iz veza Koščića i „starih“ ljudi. Na kraju romana, nakon smrti Tobi i Zeba, Crnobradi preuzima ulogu učitelja i predvodnika grupe zavetujući se da će njihove priče sačuvati za buduće generacije. Stapanjem dva narativna glasa, Tobi i Crnobradog, autorka poručuje da se znanje i briga o drugima prenose sa generacije na generaciju i bude nadu u zajednicu koja je zasnovana na empatiji i održivom razvoju.

4. Zaključna razmatranja

U trilogiji „Ludadam“ Margaret Atvud poziva na transformativne društvene promene i upozorava na neodrživost antiekoloških stilova života (Canavan 2012; Mohr 2015). Prva dva romana opisuju degradaciju i konačnu propast ljudskog društva, što naizgled dovodi do konačnog izumiranja čovečanstva. Ipak, u poslednjem delu trilogije predstavljen je postljudski svet u kome mogu da koegzistiraju različite vrste: „stari ljudi“, Koščići („novi“ ljudi) i inteligentne hibridne životinje.

Autorka zagovara budućnost zasnovanu na saradnji, poštovanju i harmoničnom suživotu svih živih bića. Prevazilaženje ekološke krize i njenih posledica zavisi od toga da li ćemo prepoznati i preispitati hijerarhijski dualizam koji odvaja čovečanstvo od prirode. Prepoznavanje

međusobne povezanosti i inherentne vrednosti svih oblika života – bez obzira na starost, pol ili vrstu – od vitalnog je značaja za izgradnju društva zasnovanog na saradnji, a ne na represiji.

Literatura

- Atwood, M. (2014). *The MaddAddam Trilogy: Oryx and Crake, The Year of the Flood, MaddAddam*. New York. Anchor Books.
- Atwood, M. (2003, January). "Perfect Storms: Writing *Oryx and Crake*." *Book of the Month Club!Bookspan*. Toronto. Toad. Accessed 10 December 2021, <http://www.oryxandcrake.co.uk/perfectstorm.asp>
- Bergthaller, H. (2010). "Housebreaking the Human Animal: Humanism and the Problem of Sustainability in Margaret Atwood's *Oryx and Crake* and *The Year of the Flood*" *English Studies*, 91(7), 728–743, <https://doi.org/10.1080/00133838x.2010.518042>
- Birkeland, J. (1993). "Ecofeminism: Linking Theory and Practice". In G. Gaard (ed.), *Ecofeminism: Women, Animals, Nature* (pp. 13–59). Philadelphia. Temple University.
- Canavan, G. (2012). "Hope, But Not for Us: Ecological Science Fiction and the End of the World in Margaret Atwood's *Oryx and Crake* and *The Year of the Flood*." *Lit: Literature Interpretation Theory*, 23(2), 138–159, <https://doi.org/10.1080/10436928.2012.676914>
- Gaard, G. (1993). "Living Interconnections with Animals and Nature". In G. Gaard (ed.), *Ecofeminism: Women, Animals, Nature* (pp. 1–12). Philadelphia. Temple University.
- Gaard, G., & Murphy, P. D. (eds.) (1998). *Ecofeminist Literary Criticism: Theory, Interpretation, Pedagogy*. Chicago. U of Illinois P.
- Gaard, G., Estok, S. C. & Oppermann, S. (eds.) (2013). *International Perspectives in Feminist Ecocriticism*. New York. Routledge.
- Hatch, R. B. (2000). "Margaret Atwood, the Land, and Ecology". In R. M. Nis-chik (ed.), *Margaret Atwood: Works and Impact* (pp. 180–201). Rochester, NY. Camden House.
- Hengen, S. (2006). "Margaret Atwood and Environmentalism". In C. A. Howells (ed.), *The Cambridge Companion to Margaret Atwood* (pp. 72–85). Cambridge. Cambridge University Press.
- Howells, C. A. (2006). "Margaret Atwood's Dystopian Visions: *The Handmaid's Tale* and *Oryx and Crake*". In C. A. Howells (ed.), *The Cambridge Companion to Margaret Atwood* (pp. 161 – 175). Cambridge. Cambridge University Press.

- Hughes, R. & Wheeler, P. (2013). "Eco-dystopias: Nature and the Dystopian Imagination." *Critical Survey*, 25(2), 1–6, <https://doi.org/10.3167/cs.2013.250201>
- Hummel, K. E. (2019). "Strange Kinship Matters: Cultivating an Ecofeminist Ethics of Place in Margaret Atwood's *The Year of the Flood*." *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 26(4), 986–1005, <https://doi.org/10.1093/isle/isz009>
- Kurth-Schai, R. (1997). "Ecofeminism and Children". In K. J. Warren (ed.), *Ecofeminism: Women, Culture, Nature* (pp. 193–212). Bloomington and Indianapolis. Indiana University Press.
- Martin, J. (2019). "Dystopia, Feminism and Phallogocentrism in Margaret Atwood's *Oryx and Crake*". *Open Cultural Studies*, 3(1), 174–181, <https://doi.org/10.1515/culture-2019-0015>
- McFarland, S. E. (2021). *Ecocollapse Fiction and Cultures of Human Extinction*. UK. Bloomsbury Publishing.
- Mies, M. & Shiva, V. (2014). *Ecofeminism*. London & New York. Zed Books.
- Mohr, D. M. (2015). "Eco-Dystopia and Biotechnology: Margaret Atwood, *Oryx and Crake* (2003), *The Year of The Flood* (2009) and *MaddAddam* (2013)." In E. Voigts & A. Boller (eds.), *Dystopia, Science Fiction, Post-Apocalypse. Classics - New Tendencies - Model Interpretations* (pp. 283–301). Trier. WVT, <https://doi.org/10.1515/ang-2016-0040>
- Mohr, D. M. (2017). "'When Species Meet': Beyond Posthuman Boundaries and Interspeciesism – Social Justice and Canadian Speculative Fiction." *Zeitschrift fur Kanada-Studien*, 37, 40–64.
- Murphy, P. D. (1995). *Literature, Nature, and Other: Feminist Ecocritiques*. Albany. SUNY P.
- Percec, D. (2012). "Margaret Atwood and the Politics of Ecofeminism." *Colloquium Politicum* 3(1), 45–56.
- Phillips, D. (2017). "Collapse, Resilience, Stability and Sustainability in Margaret Atwood's *MaddAddam* Trilogy". In A. Johns-Putra, J. Parham, & L. Squire (eds.), *Literature and Sustainability: Concept, Text and Culture* (pp. 139–158). Manchester. Manchester University Press.
- Rowland, L. (2015). "Speculative Solutions: The Development of Environmental and Ecofeminist Discourse in Margaret Atwood's *MaddAddam*." *Studies in Canadian Literature/Études en littérature canadienne*, 40(2), 46–68, https://id.erudit.org/iderudit/scl40_2art03
- Sandilands, C. (1999). *The Good-Natured Feminist: Ecofeminism and the Quest for Democracy*. Minneapolis. U of Minnesota P.

- Sentov, A. (2021). “‘So Obvious and So Unthinkable’: Eco-Dystopia in Margaret Atwood’s *MaddAddam* Trilogy.” *Civitas*, 11(2), 140–172.
- Škobo, M., & Đukić, J. (2023). “Urban Landscape as the Embodiment of Social and Psychological Entropy in J. G. Ballard’s *Cocaine Nights* and *Super-Cannes*.” *SIC- Journal of Literature, Culture and Literary Translation*, 13(2), <https://doi.org/10.15291/sic/2.13.lc.6>
- Škobo, M., & Đukić, J. (2022). “James G. Ballard’s Urban Violence Quadrilogy: An Ecocritical Approach.” *DHS-Social Sciences and Humanities: Journal of the Faculty of Humanities and Social Sciences* 7, 3(20), 87–104, <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2022.7.3.87>
- Warren, K. J. (1997). “Introduction”. In K. J. Warren (ed.), *Ecofeminism: Women, Culture, Nature* (xi-xvi). Bloomington and Indianapolis. Indiana University Press.
- Zerbe Enns, C. (2004). *Feminist Theories and Feminist Psychotherapies: Origins, Themes, and Diversity* (second edition). Binghamton. Haworth.